

Ukratko

Roman *Ogrešenje – roman o ljubavi* dobio je 2013. nagradu „August“, nazvanu po Augustu Strindbergu. „To je ozbiljna igra u kojoj se Ester i Hugo sreću u bezvremenoj drami o strasti i moći, slobodi i razumu, drami koju spisateljica ne samo oblikuje već i secira. Koristeći okrutni humor i izuzetnu preciznost, Lena Andešon razotkriva sistematičnu samoobmanu zaljublivanja“, ističe žiri za dodelu najprestižnije švedske književne nagrade.

Ester Nilson, junakinja romana *Ogrešenje – roman o ljubavi* švedske književnice Lene Andešon, veruje da joj moćan intelekt, odlično obrazovanje i otvorenost prema svetu omogućavaju da stekne pouzdan uvid u značenje mnogih pojava. Kada se, zahvaljujući pozivu da održi predavanje o uglednom likovnom umetniku Hugu Rasku, kome se divi kao stvaraocu i čoveku s visokom moralnom svešću, upozna s njim, divljenje prerasta u fasciniranost. Hugovi signali govore joj da je put ka njemu otvoren, što razbuktava njenu čežnju i uvodi je u vezu koju isprva doživljava kao ostvarenje svojih suštinskih potreba. Pokazaće se, međutim, da u tome greši, kao što će pogrešiti mnogo puta u nastojanju da razume Hugovo ponašanje. Njena velika pronicljivost postaje oružje nade koja je drži u stanju opsesije i uvlači u spiralu samopovređivanja, vodeći je u sve dublji ponor.

S obzirom na upečatljivost lika glavne junakinje, žestinu njene borbe i razmere njenog slepila, moguće je očekivati da će u veku u kome je nastala Ester Nilson postati podjednako istaknuta književna markacija ljubavne opsesije kakve su u svom vremenu bili likovi Eme Bovari i Šarla Svana.

Izuzetan prijem na koji je roman naišao u Švedskoj, kao i njegovi prevodi na vodeće svetske jezike, podstakli su Lenu Andešon da objavi nastavak životne priče Ester Nilson.

Opširnije (iz pogovora Spomenke Krajčević)

ISTRAŽIVANJA LENE ANDEŠON

Lena Andešon rođena je 1970. godine u Stokholmu. Odrasla je u stokholmskom predgrađu Tensta, a u Tošbiju, u oblasti Vermland, upisala sportsku gimnaziju. Tada je počela i da se takmiči u nordijskom skijanju, ali kad otkrije ljubav prema pisanju i shvati da joj je knjiga važnija od sporta, tu školu napušta da bi na stokholmskom Univerzitetu diplomirala engleski, nemački i politikologiju. Radi kao književna kritičarka u dnevnom listu *Svenska Dagbladet* i kolumniskinja u dnevnim novinama *Dagens Nyheter* i časopisu *Fokus*.

Prvu knjigu *Da li je to sve?* (*Var det bra så?*) objavila je 1994. godine, slede romani *Vredni muškarci i žene* (*Duktiga män och kvinnor*, 2001) i *Vi ste, znači, iz Švedske* (*Du är alltså svensk?*, 2004), a romanom *Patkovgrad* (*Duck City*, 2006) privlači pažnju kako švedske tako i međunarodne književne javnosti. Ta knjiga Lenu Andešon predstavlja kao oštru satiričarku sklonu groteski. *Patkovgrad* je fantazmagorična slika društva blagostanja kome preti propast zbog zavisnosti građana od slasne i masne hrane. Više od devedeset odsto stanovnika je predebelo i boluje od dijabetesa, a najmoćniji čovek u zemlji, vlasnik čitave prehrambene industrije, radnike isplaćuje insulinom. Kad predsednik države objavi rat gojaznosti – takozvanu Operaciju Ahab ili Borbu protiv belog kita – zemlju zahvata masovna histerija. Dok predsednik redovno izveštava javnost o napretku u smanjivanju svoje telesne masnoće, vojnici upadaju u kuće i mere građane, pri čemu najdebljima preti interniranje u logore. Televizija svakodnevno izveštava o ubistvima debelih ljudi, a u okviru opšteg prevrednovanja u skladu s novim ciljem, Beket, sa svoja četiri procenta telesne masnoće, biva proglašen za najboljeg pisca svih vremena. Represija izaziva pojavu tajnih mesta na kojima se građani prepuštaju strasti prema jelu, a u porno-klubovima glavna opscenost su prizori prežderavanja.

Društvena angažovanost i britkost uma koju potvrđuju i knjige *Završena partija* (*Slutspelat*, 2009) i *Razum i nadmenost* (*Förnuft och högmood*, 2011) doneli su Leni Andešon ugled veoma pronicljive kritičarke aktuelnih društvenih prilika. Spisateljica, međutim, svoj pogled koji skenira iznenada usmerava na sferu privatnosti i 2013. godine objavljuje zbirku pripovedaka *Ničija mama* (*Ingens mamma-antologi*) i knjigu *Ogrešenje – roman o ljubavi* (*Egenmäktigt förfarande – en roman om kärlek*). Iste godine za taj roman dobija najveću švedsku književnu nagradu *August*, nazvanu po Augustu Strindbergu. U obrazloženju nagrade ističe se: „Subjekat, predikat, objekat. Sintaksa možda jeste jednostavna, ali Lena Andešon daje jezički najčešće korišćenju izjavi ljubavi značajnu unutrašnju gramatiku. Roman *Ogrešenje* je ozbiljna igra u kojoj se Ester i Hugo sreću u bezvremenoj drami o strasti i moći, slobodi i razumu, drami koju spisateljica ne samo oblikuje već i secira. Koristeći okrutan humor i izuzetnu preciznost, Lena Andešon razotkriva sistematičnu samoobmanu zaljubljuvanja.”

Pošto je nagrađeni roman izuzetno dobro primljen i preveden na vodeće svetske jezike, Lena Andešon objavljuje njegov nastavak – *Bez lične odgovornosti* (*Utan personligt ansvar*, 2014).

Ogrešenje – roman o ljubavi pokazuje, uz mnogo šta drugo, da u književnosti ne postoje potrošene teme. Neuzvrćena ljubav je verovatno najzastupljeniji narativ celokupnog književnog stvaralaštva, ali u interpretaciji Lene Andešon dobija nov i

intrigantan oblik. Ova prastara tema oneobičena je vizurom glavne junakinje romana, Ester Nilson, i njenim nastojanjima da protumači svet polazeći od toga da je on shvatljiv predanom, istinoljubivom istraživaču. U tome je Ester umnogome dvojnica svoje autorke.

„Moje pisanje proizašlo je iz potrebe za istraživanjem”, objašnjava Lena Andešon u jednom intervjuu. „Osećam potrebu da ustanovim zašto je toliko mnogo stvari čudno. Zašto je tako teško videti ono što je očigledno. Zašto je ono što je zamagljeno tako izazovno kad su disciplina mišljenja i jasnoća jezika među najlepšim svojstvima ljudskog bića.”

Kao dete, otkriva spisateljka, mrzela je mađioničarske trikove, odnosno to što je njihov jedini cilj da se ne shvati nešto što je zapravo objašnjivo i što bi, kad bi se naučilo, uvećalo obaveštenost. Mrzela je i što se od publike očekuje da to pasivno prihvati i potom bezbrižno zaboravi. Ona nije mogla da zaboravi i pitala se kako drugima to uspeva.

„Ako raspolazeš znanjem, podeli ga s drugima! Ako nešto shvataš, objasni to! To osećanje je ostalo u meni i oblikovalo moj pogled na svet. Da su mi, posle gledanja mađioničarskih trikova, objasnili kako se oni izvode naučila bih nešto o iluzionizmu, mozgu, umu i manipulisanju, i bila bih fascinirana time. Ovako, iskusila sam jedino demonstriranje moći. A sva moć bila je u rukama mađioničara.”

Lena Andešon je, dakle, još u detinjstvu želela da razobličići, dekonstruiše izvođenje mađioničarskih trikova, u kojima je videla relacije moći i neravnopravnost između onih koji imaju autoritet i onih koji ga nemaju. A kao što je mrzela trikove, mrzela je i ponašanje odraslih koji su glumili pred decom da znaju manje od njih. Dok su druga deca sva srećna uzvikivala gde je nestala osoba ili traženi predmet, mala Lena nije shvatala šta to zapravo rade. Zašto uzvikuju odgovore kad je dovoljno da oni koji glume neznanje okrenu glavu i sami nađu ono što traže. Osećala se prevarenom u situaciji u kojoj su obe strane znale da je to što rade simulacija, ali to niko nije izrekao. „Nisam se protivila samoj igri, protivila sam se pretvaranju odraslih. Pravili su se da nam ustupaju moć, ali su nas samo činili smešnim. Zašto su izigravali budale? To nije bilo dostojanstveno.”

Traganje za suštinom stvari, koja je saznatljiva, i istrajnost u nastojanju da se ona jasno i precizno predstavi jezikom, postaće karakteristike i Ester Nilson, glavne junakinje romana *Ogrešenje – roman o ljubavi*. Na početku knjige saznajemo da je Ester s „razornom preciznošću“ opažala svet i verovala da su ljudi kadri da ga suštinski upoznaju „ako mu poklone dovoljno pažnje i ne lažu sami sebe“. Njoj su podareni ne samo izvanredna inteligencija i najviše obrazovanje nego i sklonost ka pisanju, a kad jednom prilikom upitaju junakinju knjige šta želi da postigne svojom poezijom, ona kaže da joj je cilj da drugi vide ono što je ona videla. To izgovara u trenutku kad je već dovoljno poznajemo da bi nam bilo jasno da smatra da je ono što je videla istinsko lice sveta.

I proslavljeni likovni umetnik Hugo Rask, u koga se Ester zaljubljuje, predstavlja se kao tragalac za suštinom i borac za istinu. Upravo zbog toga, kao i zbog njegovog neprekidnog isticanja moralnog aspekta umetničkog čina, u početnim fazama ljubavi Ester veruje da je u Hugu našla srodnu dušu i osobu kojoj može da se približi svojom najjačom stranom – umom. S njim nikada nije morala da igra nekakve igre, kaže nam pripovedač koji prati i analizira razvoj veze Ester i Huga, nije morala da se pretvara ili oseća nelagodno. Hugo joj je jednom i priznao da ni sa kim nije mogao da priča kao s njom. „Priča je bila njen afrodizijak, jedini koji je poznavala i

kojim je vladala. Razgovorom je mogla da obori s nogu bilo koga ko deli njenu želju za razmenom misli.“

Ali vremenom Ester otkriva da Hugo ni u umetnosti ni u privatnom životu nije borac za istinu kakvim se predstavlja. U umetnosti to je markirano optičkim varkama u njegovim delima nalik nekoj vrsti kulisa, naime postupkom koji se više nego simbolično zove prevara oka – *trompe-l'œil*. U kontaktu s ljudima, Hugo beži u laž da bi se sakrio od pogleda sveta, pogleda za kojim čezne ali koji ne može da izdrži. Ester postepeno naslućuje da Hugo Rask ni intelektualno ni moralno nije ono što je isprva mislila da jeste. „Jedna misao joj se kretala glavom, bojažljivo se, kao čovek sa agorafobijom, šunjala duž zidova lobanje, da bi se najzad i misao i uplašen čovek ipak otisnuli u šetnju: ovo nije osoba s kojom želi da živi.“ Pokazuje se, međutim, da ta spoznaja nije otrežnjujuća. Početna intelektualna zaintrigiranost Hugom pretvara se, podsticana žudnjom za njegovim telom, u glad koja mora da bude zadovoljena, a kada se, posle kratke veze, pokaže da ta potreba nije uzajamna, um i obrazovanje glavne junakinje gube autonomnost i, prilagođavajući se diktatu njene žudnje, nastoje da promene značenje Hugovog sve očiglednijeg odbijanja. „Nije razumela“, sažima pripovedač konfuziju u svesti glavne junakinje. „Ako ikada napiše pesmu o tome, pomislila je, zvaće se: *Ne razumem*.“

Vremenom će Ester Nilson početi da razumeva. Shvatiće da njeni i Hugovi razgovori, mada nabijeni erotikom, nisu i neophodni. „Ljudi mogu da žive bez interesantnih razgovora. Njihova primarna potreba nije verbalno-erotski suživot, već oslobođenost od tegoba. To uvek dolazi pre želje za suštinom i smislom.“ A kad Hugovo odbijanje postane toliko očigledno da je nemoguće zamagliti mu značenje, intelekt glavne junakinje dobija drugog zapovednika – nadu.

„Čula je sve što je trebalo da bi najzad shvatila da mora da ide svojim putem i da više nikad ne razmišlja o ovom čoveku. Ali ta činjenica nije ulazila u njen autonomni sistem uviđanja. Ostala je na površnijem nivou, gde se izgovori hrane onim što postoji. U većitom ratu između uvida i nade pobeđivala je nada, pošto je previše koštalo da se uvid proguta, a nada je stvari činila lakšim za život.“

Razotkrivanje mehanizama nade u poslednjim pasusima knjige svojevrsan je kontrapunkt početku romana kada smo glavnu junakinju upoznali kao osobu koja živi u skladu sa ambicioznom verom u to da je svet shvatljiv onima koji ne lažu sebe.

„Mora se reći da nada u svojoj simbiozi s domaćinom ne računa na promenu unutrašnje volje voljene osobe. Nada koja naseljava ljudsko srce misli da volja još postoji; da voljena osoba zapravo – zapravo – želi ono što se pravi da ne želi, ili ne želi ono što se pravi da želi, ono što je zao svet navodi da želi; ukratko da nije onako kako deluje da jeste. Da je onaj mali nagoveštaj nečeg drugog – istina.“

Krug se time zatvara a Ester Nilson ostaje markantna figura u dugoj povorci tragičnih književnih junaka koji su u svojoj potrazi za istinom slepi za očigledno. Međutim, iako se nesposobnost glavne junakinje da se suoči sa istinom produžava do mere koja bi mogla biti mučna za čitanje, priča o neuzvrćenoj ljubavi i slepilu Ester Nilson osvetljena je, od početka do kraja knjige, difuznom svetlošću prvoklasne duhovitosti. Ta duhovitost zasniva se pre svega na lucidnosti komentara. Izrečena glasom pripovedača ili glavne junakinje, u knjizi se nižu izuzetno pronicljiva zapažanja, istovremeno i gorka i gotovo vedra u svojoj prosvetiteljskoj jasnoći. Tako će nam, na primer, o Esterinoj potrebi da se nađe s Hugom i ispriča se s njim, glas pripovedača reći: „Ona bi bar trebalo da zna da onaj ko ostavlja ne oseća bol, niti

oseća potrebu da priča jer nema o čemu da priča. Onaj ko ostavlja je stavio tačku. To je taj veliki bol. Onaj ko je ostavljen ima potrebu da priča do beskonačnosti. I sva ta priča je samo pokušaj da se kaže onom drugom da je pogrešio. Ako samo shvati pravu prirodu stvari, neće birati kako je izabrao, već će je voleti. Pričanje ne teži razjašnjenju, kao što tvrdi onaj koji bi da priča, nego uveravanju i nagovaranju.“

Mada sličnih analiza ima bezbroj, *Ogrešenje* nije traktat nego roman o ljubavi, a svoj romaneskni identitet dokazuje kako veštima obrtima priče i velikom plastičnošću lika Huga Raska i njegovog okruženja, tako i pasażima fine, suzdržane poetičnosti: „U svom uzavrelom stanju Ester nije mogla da shvati da izjave mogu biti lagane kao pepeo i jednako ugljenisane. Razvejavale su se lenjo, lelujavo padale. Reči nisu teški monumenti o namerama i istinama. Reči su zvuci kojima se ispunjava tišina.“

Kao što je već nagovešteno, kroz priču o ljubavi Lena Andešon priča i o relacijama moći, o potčinjenosti i superiornosti, ali i tu priču oneobičava strategijama glavne junakinje koja u svojoj potrebi za sistemom i ravnotežom ide dotle da zahteva neku vrstu pravne zaštite ostavljenih, na šta upućuje i citat iz zakona na početku romana.

Premda shvata da biti voljen nije urođeno ili stečeno pravo, Ester u okviru klasične kulture časti nalazi moralni kodeks kadar da reguliše relacije moći prisutne u ljubavnoj vezi. O svom viđenju tog kodeksa piše i članak namenjen jednom stručnom časopisu. U članku kaže da bi kulturu časti trebalo shvatiti ne kao ograničenje slobode već kao rezultat uvida u to da nemamo pravo da pobegnemo od izuzetnosti stvorene između dvoje ljudi koji su postali bliski. U kontaktu s drugom osobom nastaje odgovornost: što je kontakt dublji i ogoljeniji, to su obaveze šire. Utoliko je, zaključuje Ester, i ustanovljena kultura časti koja „teži tome da navede ljude da ne počinjū da se viđaju ukoliko jedna strana zna da ne želi ništa s drugom stranom već da namerava da je odbaci.“ I dalje: „Nemoj lažno obećavati nekome ko se nada nešto za šta znaš da se neće desiti!“ I konačno: „Kultura časti uspostavljena je kao odbrana od toga da se ljudi samovoljno služe jedni drugima.“

Složena analiza okončava se konstatacijom: „Članak je odbijen.“

Brojne književne reference u romanu *Ogrešenje* mahom pripadaju klasičnoj književnosti 20. veka, sa čijim se likovima pa i stvaraocima Ester Nilson povremeno identifikuje, ali po velikoj zastupljenosti dijaloške forme, opštoj intonaciji i ritmu pripovedanja, to je roman proistekao iz savremenog trenutka. Koliko god da priča o Ester i Hugu ima univerzalan, vanvremenski karakter, način na koji je ispričana deo je pisma 21. veka. A s obzirom na upečatljivost glavne junakinje, žestinu njene borbe i razmere njenog slepila, moguće je očekivati da će u veku u kome je nastala Ester Nilson postati podjednako istaknuta književna markacija opsesivne ljubavi kakve su u svom vremenu bili likovi Eme Bovari i Šarla Svana.